

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра психології

Допущено до захисту
Завідувачка кафедрою

«18» листопада 2025 р.

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти, групи
м208П-з

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові
науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма: Психологія
тренінгової роботи

Малерик Оксана Василівна

Керівник: старша викладачка

Федорик Вікторія Володимирівна

Рецензент: к. психол. н., доцент

Фролова Ольга Василівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	8
1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку у контексті формування соціальних навичок.....	8
1.2. Мовні порушення у дітей молодшого шкільного віку: сутність, класифікація та їх вплив на соціальну взаємодію.....	12
1.3.Особливості соціального розвитку та соціальної поведінки дітей з мовними порушеннями	17
1.4.Поняття соціальних навичок у молодшому шкільному віці.....	21
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	30
2.1.Організація та методи дослідження.....	30
2.2.Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями.....	47
Висновки до другого розділу.....	51
РОЗДІЛ III. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	53
3.1.Розробка та обґрунтування необхідності і доцільності використання тренінгової програми підвищення рівня формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями	53
3.2.Аналіз ефективності впровадження тренінгової програми.....	59
3.3.Рекомендації щодо розвитку підвищення рівня сформованості соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями	62

Висновки до третього розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціальні навички є фундаментальним компонентом розвитку дитини та забезпечують успішну інтеграцію в соціальне та шкільне середовище. У ранньому шкільному віці (приблизно 6–10 років) діти активно розвивають здатність взаємодіяти з іншими, співпрацювати, регулювати емоції, вирішувати конфлікти та підтримувати дружні стосунки. Ці навички важливі не лише для академічного успіху, але й для подальшого особистісного та соціального розвитку. Діти з мовними порушеннями, такими як загальна затримка мовного розвитку, фонетичні та фонематичні дефекти, а також порушення граматичної структури мови, мають труднощі з розвитком соціальних навичок.

Мовні обмеження створюють комунікативні бар'єри, які можуть призвести до ізоляції, низької самооцінки та зниження соціальної та комунікативної активності. Мовні проблеми, як правило, не обмежуються труднощами з артикуляцією чи структурою речень: вони впливають на прагматичний рівень мови, тобто на здатність правильно використовувати мову в соціальних ситуаціях, розуміти контекст, невербальні сигнали та брати участь у діалозі. Через ці труднощі діти з мовними порушеннями часто мають обмежені можливості для спонтанного спілкування, а їхні соціальні контакти часто залишаються поверхневими або страждають в результаті.

Розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями мовлення набуває все більшого значення в сучасному освітньому контексті, зокрема в системі інклюзивної освіти. Інклюзія означає забезпечення всім дітям рівного доступу до освіти, незалежно від їхніх особливостей розвитку. Це вимагає створення навчального середовища, в якому корекційна, освітня та психологічна підтримка спрямована не лише на розвиток мовних навичок, а й на соціальну інтеграцію дитини. У цьому контексті питання методів, програм та освітніх підходів для розвитку соціальних навичок має центральне значення. Наукові дослідження підтверджують, що ступінь соціалізації у дітей з важкими

порушеннями мовлення може значно відрізнятися. За словами Малєєвої А.М., у дітей молодшого шкільного віку з важкими проблемами мовлення можна спостерігати різні рівні соціалізації, що погіршує їхню здатність до взаємодії та інтеграції. Матвєєва Н. також наголошує на важливості соціально-психологічних факторів у виникненні мовленнєвих порушень: вона розглядає біологічні, освітні та соціально-психологічні фактори, що впливають на розвиток мови, спілкування та соціалізацію дитини.

З теоретичної точки зору, розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями мовлення повинен базуватися на інтеграції підходів спеціальної освіти, логопедії, психології та соціальної педагогіки. На практиці це означає створення програм підтримки та розвитку, що включають індивідуальну та групову роботу, методи активного навчання, рольові ігри, соціальні та побутові сценарії тощо. Наприклад, Юрченко О. І. вважає вплив соціальної педагогіки ефективним засобом розвитку соціально-емоційних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Незважаючи на важливість цієї теми, бракує систематичних досліджень, що пов'язують мовну підтримку з розвитком соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку. У науковій літературі частіше розглядається соціалізація дітей з інтелектуальними вадами або порушеннями слуху, ніж мовні розлади в ширшому сенсі. Наприклад, Ярмола Н. аналізує соціальну компетентність дітей з інтелектуальними розладами, але це не повністю відповідає вимогам роботи з дітьми з первинним мовним дефіцитом. Тому ця магістерська дисертація присвячена дослідженню механізмів та освітніх умов розвитку соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними розладами.

Об'єкт дослідження – соціальні навички у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями, розробити і впровадити тренінг та проаналізувати його ефективність.

Для досягнення поставленої мети нами було сформовано такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні концепції соціальних навичок, їх структури та ролі в розвитку дитини.

2. Провести емпіричне дослідження щодо визначення рівня особливостей мовних розладів у дітей молодшого шкільного віку (класифікація, причини та підходи до втручання).

3. Розробити та провести тренінг «Мої друзі та я – школа соціальних умінь» для підвищення рівня формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями.

Для реалізації поставлених завдань було застосовано такі методи дослідження:

- теоретичні: класифікація, аналіз, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми дослідження;

- емпіричні: опитування, анкетування

Емпірична база дослідження. Діти молодшого шкільного віку (6-9 років) із мовними порушеннями, які навчаються у спеціалізованих навчальних закладах та інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні вивченню змісту «соціальні навички», у конкретизації факторів, що впливають на формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку та в обґрунтуванні особливостей формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення роботи визначається виявленням особливостей формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку; розробкою

тренінгової програми, яка може бути використана практичними психологами у власній професійній діяльності.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (35 найменувань, з них 2 іноземною мовою) і 4 додатків на 12 сторінках. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 86 сторінок, з них основного тексту – 66 сторінок. Робота містить 3 таблиці і 3 рисунка.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, присвячене проблемі формування соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку з мовними порушеннями, дозволило досягти поставленої мети, підтвердити гіпотезу та виконати всі завдання роботи. Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження узагальнені у наступних положеннях:

1. Теоретичний аналіз підтвердив, що період молодшого шкільного віку є сенситивним для засвоєння соціальних ролей та комунікативних норм. Виявлено, що мовні порушення (такі як дизартрія, дислалія, ЗНМ тощо) є не лише комунікативним дефектом, але й значущим вторинним бар'єром для повноцінної соціалізації. Ці порушення провокують специфічні особливості соціального розвитку, включаючи зниження комунікативної активності, труднощі у встановленні контактів, підвищену тривожність та низьку самооцінку. Це ускладнює формування багатокомпонентної системи соціальних навичок, необхідних для успішної шкільної адаптації.

2. Емпіричне дослідження об'єктивно підтвердило наявність низького та середнього рівня сформованості соціальних навичок у значної частини досліджуваної вибірки дітей з мовними порушеннями. Основними дефіцитами, які були виявлені, є:

- комунікативні труднощі: складнощі у вербальному вираженні емоцій та думок, низька ініціативність у діалозі;
- емоційно-регулятивні порушення: недостатня здатність до самоконтролю, труднощі у розпізнаванні емоцій інших та імпульсивність у поведінці;
- соціально-поведінкові проблеми: низька інтеграція у колектив, труднощі у співпраці та неконструктивні способи вирішення конфліктів.

Отримані результати підкреслили недостатність традиційної корекційно-розвивальної роботи, сфокусованої виключно на корекції мовленнєвих

дефектів, та підтвердили необхідність впровадження спеціалізованого соціального тренінгу.

3. З огляду на виявлені дефіцити, була розроблена та успішно апробована тренінгова програма «Разом до порозуміння!». Програма побудована на інтерактивному, ігровому та мультисенсорному підходах і спрямована на цілеспрямований розвиток комунікації, емоційної саморегуляції, емпатії та навичок співпраці.

Аналіз ефективності (за допомогою кількісних та якісних методів, включаючи порівняння з контрольною групою) довів статистично значущу позитивну динаміку у розвитку соціальних навичок у дітей експериментальної групи ($p < 0,05$). Зокрема, значно покращилися вміння слухати, використовувати ввічливі формули, розпізнавати емоції та конструктивно вирішувати конфлікти. Це підтверджує, що комплексна, інтегративна та системна робота є оптимальним шляхом для соціальної адаптації дітей із мовними порушеннями.

На основі отриманих результатів було сформульовано практичні рекомендації щодо підвищення рівня соціальної компетентності, які охоплюють:

- міждисциплінарний підхід: тісна співпраця логопеда (корекція вербалізації), психолога (емоційна підтримка та регуляція) та педагога (інтеграція в навчальний процес);
- педагогічні стратегії: систематичне включення рольових ігор, вправ на розвиток емпатії та створення безпечного, підтримуючого середовища;
- робота з сім'єю: активне залучення батьків до моделювання соціальної поведінки та закріплення тренінгових вправ у домашніх умовах.

Таким чином, результати дослідження доводять, що цілеспрямоване формування соціальних навичок є необхідною умовою для подолання вторинних наслідків мовних порушень. Успішне впровадження розробленої програми забезпечує не лише покращення комунікації, але й підвищення соціальної компетентності та якості життя дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н.А., Гужанова Т.С., Рудницька Н.Ю. Формування соціальної компетентності молодших школярів у навчально-виховному процесі початкової школи. *Проблеми освіти*. 2015. №84. С. 10–14. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/20258/>
2. Благун Н.М. Формування мовленнєвої культури молодших школярів. *Обрії*. 2012. №2(35). С. 92–94. URL: <https://share.google/q7TD1BO303bAjbW25>
3. Бугера Ю.Ю. Розвиток комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії. *International scientific and practical conference (26-27 січня)*. Wloclawek. Republic of Poland. 2021. С. 81–84.
4. Вінокурова О.В. Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-вольову сферу дитини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2014. Вип. 28. С. 37–41.
5. Гончарова-Горянська М.В. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. №7-8. С. 71–74.
6. Загребельна О. Логоритміка як засіб корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Освітньо-наукового центру сімейно-центрованих практик*. 2023. №2. С. 124–127.
7. Казачінер О.С., Гордієнко І.В., Цись О.В. Стан проблеми використання альтернативної та допоміжної комунікації дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 60–63.

8. Карпюк А.І. Особливості розвитку дітей з порушенням мовлення. Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної
9. Качуровська О.Б., Пахомова Н.Г., Коваленко В.В. Особливості використання технічних засобів у корекційній роботі з особами із заїканням. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2024. Вип. 1(10). С. 112–119. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-20>
10. Ковальчук С.П. Розвиток соціальної взаємодії у дитячих колективах. Одеса : Одеський університет. 2021. 112 с.
11. Лейванова Н.В. Особливості розвитку соціальної компетентності у дітей з порушеннями мовлення. *Вісник Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова.* Київ, 2018. №23(2). С. 226–232.
12. Мартиненко І.В. До проблеми порушень комунікації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* Зб. наукових праць. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2010. № 16. С. 288–290.
13. Мартиненко І.В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2013. Вип. 24. С. 321–325.
14. Мартиненко Л.О. Розвиток соціальних навичок у дитячих колективах. Одеса : Одеський університет. 2021. 110 с.
15. Марченко І.С., Пузир Т.Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовленням. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціальнопедагогічна.* 2010. Вип. 15. С. 156–160.
16. Мороз О., Шеремет М., Базима Н. Мовленнєва тривожність дітей із тяжкими порушеннями мовлення як проблема теорії і практики корекційної

освіти. *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 19. С. 151–159.

17. Мотреску М.М. Розвиток комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії: магістерська роб.: 016 Спеціальна освіта (Логопедія) / Марина Миколаївна Мотреску. Кам'янець-Подільський. 2020. 71 с.

18. Ніколаєску І.О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси : ОПОПП. 2014. 76 с. URL: <https://surl.li/uswsjo>

19. Панченко Т. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями мовлення. *Актуальні проблеми логопедії*. 2014. С. 149–152.

20. педагогіки і психології / за ред. Н.С. Гаврилової. Кам'янець-Подільський. 2021. Вип. 14. С. 82–89.

21. Пехота О.І. Розвиток соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Харків : Фоліо. 2015. 47 с.

22. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник. 2005. 112 с.

23. Поправкіна К.Д., Білюк О.Г. Проблема формування зв'язного мовлення у дітей з порушеннями мовлення в світлі сучасної логопедії та суміжних наукових дисциплін. *Серце, віддане дітям*. 2020. Вип. 10. С. 185–187.

24. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток : навч.-метод. посібник. Львів : Світ. 2020. 264 с.

25. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток : навч.-метод. посіб. Львів : Світ. 2020. 264 с.

26. Смагіна Т.М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир. 2010. Вип. 50. С. 138–142. URL: <https://surl.li/gomdqa>

27. Соколова Ю.В. Емоційна підтримка і її роль у формуванні соціальних норм в дитячих колективах. *Соціальна психологія та виховання*. №3(10). 2022. С. 77–89.

28. Стахова О.О. Формування соціальної компетентності молодших школярів із порушеннями мовлення. International collective monograph on the topic: «INTERNATIONAL SECURITY STUDIOS: managerial, technical, legal, environmental, informative, economic and psychological aspects». Lublin. 2025. С. 314–339. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/43780>

29. Тарасов Д.І., Стахова О.О. Особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів із порушеннями мовлення. *The impact of scientific research on the development of the modern world*. Dubrovnik. Croatia. 2024. С. 229–231.

30. Федоруц М.В. Формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці загальноосвітніх навчальних закладів з родинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Ужгород. 2015. Вип. 36. С. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_36_63

31. Черніченко Л.А. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями: навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед.ун-т імені Павла Тичини, Ф-т дошкільної та спец. освіти. Умань : Візаві. 2022. 142 с.

32. Чорноус Н.О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. Вип. 11. С. 177–183.

33. Ястребова О.В. Психокорекційна робота з розвитку соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями мовлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2020. №15(4). С. 120–125.

34. Law J., Boyle J., Harris F., Harkness A., Nye C. Prevalence and natural history of primary speech and language delay: Findings from a systematic review of

the literature. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2000. № 35(2). P. 165–188.

35. Mok P.L.H., Pickles A., Durkin K., Conti-Ramsden G. Longitudinal trajectories of peer relations in children with specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2014. №55(5). P. 516–527.